

HAZAI TÜKÖR

Gyergyószentmiklós — 1969

Az út keskeny, kanyargós, gépkocsinkkal lépésben ereszkedünk. A Bucsin, összkomfortos menedékvárával, lassan elmarad mögöttünk, szemben a Gyergyói-havasok tűnnek fel, balra a Kelemen-havasok lila vonulatáig szaladhat a tekintet. Külön, sajátos világ ez, Abelek, Uz Bencék szülőföldje, ahol mesét mond minden hegy, és dalolni tudnak a karesú völgyek. Innen hordta színeit Nagy István, Szopos Sándor, Nagy Imre, s e vidék örök szépségének villanásait őrzik Gy. Szabó Béla metszetei vagy a Gyergyószentmiklóson élő Karácsony János akvarelljei.

Öreg fenyők sátra alatt haladunk. A sofőr sűrűn nyomogatja a dudát, néha csak azért, hogy mókust riasszon, máskor, mert illik köszönteni a szembejövő, rönkökkel terhelt autókat. Valahol a hegy derekán hirtelen terasszá szélesedik az út, megállunk. Mintha az a mesebeli székely legény éppen itt tolt volna szét a hegyeket: lent a Gyergyói-medence, belefér a szem egyetlen ölelésébe. Zárt fennsík a Görgényi- és a Gyergyói-havasok lábánál, 700—780 méterre a tenger felett, olyan sima, mintha legyalulták volna. Tenger vagy tó volt itt valaha? Vajon mit mondanak a geológusok? És mit tudunk erről a vidékről, az évszázadok óta itt élő nép múltjáról, jelenéről? Alfalu — az egész országban ismert helységnév, télen itt süllyed legmélyebbre a hőmérő higanyszála, és május derekán sem különös csoda itt a fagy. Remete — korszerű tejporgyár, Ditró: százesztendősszékely dalárda, párját ritkító katedrális. Szárhegy... álljunk meg itt egy pillanatra: romokban hever egy kastély. Restaurálni kell. Erről ír, beszél, ezért küzd Tarisznyás Márton gyergyószentmiklósi muzeológus, nála jobban senki sem ismeri a kastély történetét, jövőjét is talán ő látja legtisztábban. A kastély alapjait a XV. században rakták le, s három évszázadon át minden kor a maga eszközeivel, a maga ízlése szerint alakította, formálta. Nem idegenből hozott mesterek, hanem székely építésszek raktak itt követ köre, székely népművészek festették falra a virágokat, vitézeket, csókolódzó galambokat. Tehát legyen ez a kastély egyszerre építészettörténeti múzeum, turisztikai látványosság, idegenforgalmi megállóhely. Megfordult itt Petru Rareș, Mihnea Vodă ide menekült a törökök elől, s a szájhagyomány szerint Lázár István, II. Rákóczi György fejedelem kérésére sem adta ki. És itt nevelkedett Bethlen Gábor.

Szabadságszerető nép lakja ezt a medencét, mindig áldozatra keszen, ha más nép szabadsága volt veszélyben. Tanúskodjon a történelem: 500 gyergyói székely harcolt Ștefan cel Mare oldalán a vaslui-i csatában, Călugăreni-nél a Székely Mózes zászlaja alatt küzdő 3000 főnyi székely sereg egyik derékhadát a gyergyóiak alkották. Évszámok sejlenek fel bennem, lázadások, parasztfelkelések évszámai: 1562, 1570, 1584 és Böződi György könyvének (*Székely bánja*) 1596-ot megörökítő lapjai. A későbbi századok sem múltak el véres küzdelmek nélkül. A gyergyóiakat ott találjuk Rákóczi katonái között, Bem hadseregében. E bércek között lángolnak fel a

Maros-völgyi munkások 1923—24—25—31-es sztrájkharcai. Ezek az élmények táplálják az „örök kamasz” Salamon Ernő első verseit. A költő „kötetnyi versével kijátszotta a halált”, az ő szavai ébrednek bennem:

*Jó nevelő népem,
úgy leszek a fiad,
mint csihánynak csihány,
mint csillagnak csillag.*

Tekintetemmel a Marost keresem, ezt a barátságos folyót, Gyergyó népének leghűségesebb segítőjét: áradáskor ingyen hordta hátán a tutajokat, akár Aradig is. Azt mondják, az utolsó tutaj 1946-ban kelt útra, rajta két tucat család holmija, Marosvásárhelyre költöztek.

*

A várost már 1332-ben Gyergyószék legtekintélyesebb községeként tartja számon a krónika. Mihály vajda 1599. november 19-én kiadott rendeletével felszabadítja a gyergyószentmiklósi jobbágyokat — talán ez volt a városiasodás felé az első lépés. 1668 újabb állomás ezen az úton. Moldvából, a törökök elől menekülve, több mint félezer örmény telepszik le, talál itt otthonra. Fellendül az ipar, kereskedelem. Gyergyószentmiklóst törvényesen csak 1908-ban emelik városrangra. 1910-ben közel 9000 lelket számláló város, 1955-ben 12 000-re, 1968-ra több mint 14 000-re gyarapodott lakóinak száma.

Nem először járok Gyergyószentmiklóson. Ismerek, barátomnak tartok jó néhány helybeli értelmiségit. Van köztük zárkózott szófukar és tevékeny bőbeszédű, elvágódó „kozmpolita” és lokálpatrióta, aki Gyergyót véli a világ középpontjának. Különböző korú, nemű, foglalkozású emberek, akikhez hasonlót bármelyik városban találni.

Rovom az utcákat és akárhogy igyekszem, nem találok semmi olyan *sajátost*, ami ezt a várost megkülönböztetné a többi székely kisvárostól. Van egy főtere, valamikor itt tartották a vásárokat, ma sétány, tele virággal. Délelőtt is nagy a forgalom: az üzletek tömve áruval, vásárlóval. Látszatra semmi sem változott azzal, hogy a város megszűnt rajoni székhely lenni. A területi átszervezés gazdasági-társadalmi előnyeire még várni kell. Remélhető, hogy az improduktív költségek csökkenésével több pénz jut majd a jelentős hasznot ígérő ipari, turisztikai beruházásokra, lakásépítésre. Mert Gyergyószentmiklósnak ezekre van a legnagyobb szüksége. A helybeli néptanács elnöke nemcsak látja, tudja a tennivalókat, de jó „városatya”-ként tele van nagyszerű tervekkel, s ha nem csalódom, a megvalósításhoz szükséges energia sem hiányzik.

Gyergyószentmiklóst iparilag nem számíthatjuk az elmaradott kisvárosok közé. A korszerűsített lenfonoda 740 munkást foglalkoztat, a fafeldolgozó üzemekben több mint 1200 ember dolgozik, a Partizán helyiipari vállalat műhelyeiben 1100 gyergyói keresi meg a kenyerét, A kisipari termelőszövetkezet 400 tagot számlál. A fejlődés a számok mérlegén is számottevő. 1930-ban Gyergyó iparát 310 munkást foglalkoztató, néhány fafeldolgozó üzem képviselte, nem számítva a kisiparosok műhelyeit. A mezőgazdaság gépesítése ezen a vidéken is munkaerő-tömeget szabadít fel és kényszerít más tájak felé. Ez teszi szükségessé nemcsak a meglévő ipari létesítmények fejlesztését, hanem új üzemek, gyárak építését is. És a medence lakói számítanak erre. A Székelyföld iparosítása, gazdasági fejlesztése szerves része pártunk nemzetiségi politikájának, a valóságos egyenlőség egyik alapvető biztosítója. A tervek szerint jövőre kezdik itt el a posztógyár építését; ez jelentősen megnöveli majd az iparban foglalkoztatottak számát, csökkenti a munkaerőelvándorlást, a fiataloknak az egész

országba való szétszóródását, s nem utolsósorban e vidék jólétének emelkedéséhez járul hozzá.

Kétségtelen, hogy az iparosítás megváltoztatja majd e város környékének arculatát. De a holnap nagy feladatai a turisztika fejlesztését is napirendre tűzik. Erről beszél az orvos, a tanár, ezt tárgyalják a közigazgatás szakemberei.

Gyergyószentmiklós, maga a város, nem idegenforgalmi látványosság. Nincsenek műemlékei, ami van, az csak helyi jelentőségű: egy XVI. századi templom, körülötte néhány elhanyagolt öreg ház. A székely ember fából épített, s a faházak élettartama rövid. A főtért szegélyező épületek — nagyobb része ebben a században épült — stílustalanok, a népi építészeti elemeknek még a nyomát sem találjuk rajtuk. Az ideérkező turista legjobb esetben egy „kedves“, rendezett, tiszta kisvárost lát, de semmi sem készíti arra, hogy fényképezőgépét elkattintsa. Ez volna a kisebbik baj! A nagyobbik az, hogy a turista nem is időzhet itt, nincs hol! A város egyetlen szállodája a megyétől kiküldött ellenőröknek sem elég. Az esti órákban érkező idegen bizony gondolkodhatik, hogy hol tölti el az éjszakát. Ha van kocsija, hozzá bátor-sága is, elindulhat a Gyilkos-tó, Borszék vagy a Bucsin-tetőn levő menedékház felé. Nehéz, körülményes az ilyen éjszakai út. Mindezt az élelmes gyergyószentmiklósiak igyekeznek kihasználni. A szálloda előtt mindig álldogál egy-két idősebb asszony, aki konyháját, szobáját — jó pénzért — szívesen megosztja a vendéggel. Számomra is emlékezetes marad egy itt töltött éjszaka, amelyet feleségestül egy asztmás öregember lakásán virrasztottunk át.

Az elmúlt évben 140 000 turista járt ezen a tájon! Ha mindegyik csak egyetlen napot és éjszakát töltött volna a városban... De közülük hányan mentek el bosszúsan, csalódottan? Szinte érthetetlen, hogy a gondoskodásból — elsősorban az ittlakók iránt — még egy campingre sem jutott. Pedig festői helyek ölelik körül a várost: Piricske-tető, Botvára... Építőanyagban nincs hiány, fa, kő van bőven. A sajtós gyergyói házak apró másait, csak akkorákat, amelyben elfér egy-egy utazó család, még senki sem álmodta, mondjuk a Csíki-kert mellé? Igen, a Csíki-kert, hadd essék még róla néhány szó. A helybeliek közül is kevesen tudják hogy ezen a 20 hektárnyi területen 180 fajta fa várja lassú kipusztulását. Egy jól gondozott közpark vajon nem tenné-e érdekesebbé, vonzóbbá a várost? A múzeum végre meglelte önmagát: rövid időn belül gazdag erdőgazdálkodási anyaggal várja a látogatókat.

Sok a tennivaló. De nincs-e már kezdeményező szellem az eddig élelmesnek, szorgalmasnak ismert gyergyóiakban? A kérdés nyitját máshol kell keresnünk. Gyergyó rajon, a megévítés előtt a Magyar Autonóm Tartomány távol eső területe volt. Kevesebb pénz, kevesebb figyelem jutott ide. Bár sok-sok milliót költöttek az utak építésére, javítására, Gyergyószentmiklósról ma sem lehet műúton eljutni. Maroshévíz felé nemsokára befejezik az aszfaltozást, Csíkszereda felé (vagy felől) ebben az évben kezdték el az építkezést. Hogy Székelyudvarhelyre és a Bucsinon át Marosvásárhely felé mikor vezet majd műút, azt csak a tervezők tudják.

A régi város-, illetve rajonvezetőket, ha nem is szidják a gyergyóiak, közülük jó néhányat nem sírnak vissza. Hiányzott belőlük a „fentről jövő“ előírásokon túli kezdeményezés, a helyi erő, értékek kiaknázásának szándéka. Miért van itt kevesebb új tömb- vagy családi ház, mint például Székelyudvarhelyen? Hol keressük annak okát, hogy Gyergyószentmiklóson nem épült művelődési ház? Vajon van-e még egy olyan város (volt rajoni központ!), ahol nincs a kultúrának, művelődésnek hajléka? Merem állítani, hogy még valamirevaló községet is hiába keresnénk az országban. De hiszen van, ellenkezhettek az érzékenyebb szentmiklósiak. Nincs, mondják velem együtt az igényesebbek azok, akiknek szívügyük e város minden gondja, baja.

Kerek húsz esztendeje terveznek kulturális otthont. Ez idő alatt a testvérvárosokban, Csíkszeredában, Udvarhelyen, fel is építették.

A helyiség, amelyet ma „kultúrotthon“-nak neveznek, hideg, sötét, bérelt terem (a katolikus egyház tulajdonában van), valamikor kocsma, enyhébben szólva vendéglő volt. Amikor itt jártunk, a kapualja tele volt vízzel, tégláról téglára szökdelve jutottunk el az irodáig. Hogy mégis van itt kulturális tevékenység, az csak néhány nagyon lelkes és nagyon szorgalmas embernek köszönhető. Legszívesebben szóról szóra idézném Nyisztor Miklós módszertani irányítónak a *Korunk* májusi számában közölt rövid levelét. A város kórusa nemrég ünnepelte fennállásának 75. évfordulóját; Bálint Ákos nyugdíjas tanár, kórusvezető, helyi népdalokat gyűjt, dolgoz fel és tanít be; Székely M. Ferenc diákénekkart, madrigál-kórust szervezett; Balázs Sándor hegedülni, gitározni tanítja a fiatalokat. Van itt színjátszó és irodalmi kör. De éppen az említett szerző panasolja, nincs megfelelő épületük, korszerű berendezésük; egyes tanárok, orvosok közönyösen szemlélik vajúdásaikat, rendezvényeikre — zeneaudiókra, irodalmi estekre — sem jönnek el, mi több, a tanulókat sem buzdítják részvételre; nincs külön ifjúsági klubjuk, a cukrászdák, vendéglők befogadóképessége nagyobb, mint a művelődési otthoné; a fiatalok nagy része közömbös.

Állíthatjuk, hogy ennek egyik oka éppen a kultúrház hiánya. A színházak sem igen látogatnak el Gyergyószentmiklósrá. A helybeliek előadásai, természetesen — ma, a mass media világában — nem elégitik ki az egyre növekvő igényeket. A különböző műkedvelők előadásai ritkán képesek művészi élményt nyújtani. És különösképpen az értelmiségieknek nem, akik főiskolás éveiket művelődési központokban töltötték el.

— Ne panaszkodjunk — mondta egyik értelmiségi ismerősöm —, Gyergyóban csak tüzelőfád legyen, és akkor jól élhatsz!

— Könnyű neki — mondta egy másik —, gépkocsija van, minden hét végét, ha teheti Marosvásárhelyen tölti. Gyergyószentmiklóson közel száz magán személygépkocsi szalad.

Igen, ebben a városban sem könnyebb vagy nehezebb az élet, mint másutt. Hogy itt a kolozsvári vagy a vásárhelyi színház igényes darabbal nem léphet a világot jelentő deszkákra, seba. Ott a televízió, rádió, lemezjátszó, vagy be lehet utazni Marosvásárhelyre. Önművelődés? Van könyvtár, könyvesbolt... Ez volna a gyergyószentmiklósiak álláspontja? Aligha. A néptanács elnöke szerint kezdeményezésben, felajánlásban nincs hiány. Különböző üzemek, intézmények százezreket érő épületanyagot ígérnek, a dolgozók szabad idejüket ajánlják fel, s pénzbeli segítség sem hiányozna, ha elkezdenék az építkezést. Hogy mi az akadály? Nem találnak megfelelő helyet a művelődés háznak! A városnak nincs ilyen telke, ahová megépíteni lehetne, az magán- vagy egyházi tulajdonban van.

Mindazt, ami egy várostól elvárható, Gyergyószentmiklós is — többé-kevésbé — biztosítja lakóinak. Ha lassan is, de itt is felhúznak egy-két tömbházat, az utcák, utak kővezettek vagy aszfalttal burkoltak, a kereskedelem élénk, minden kapható, s a választékra sem lehet panasz. Van elég általános iskola, a líceumban több mint 1200 gyermek, az egészségügyi ellátás megfelelő, 372 lakosra jut egy orvos, 1000 emberre 22 kórházi ágy. A szakmai iskolában 1000 fiatal választhat jó néhány építőipari mesterség között. A tanulók döntő többsége a városból és a környező falvakból verbuválódik, s ez lényegesen járul hozzá ahhoz a hányadhoz, mellyel a romániai magyar nemzetiség is részt vállal az új ipari értelmiség kialakításából.

Salamon Ernő szobra
Gyergyószentmiklóson

A mindennapi szórakozást, kikapcsolódást szolgálja a két moziterem, cukrászda, zenés vendéglő. De mindez elég-e ahhoz, hogy egy település falai között valóban városi élet folyjék? És itt elsősorban az együttélés légkörére, a városi atmoszférára gondolunk. A kisvárosnak, bárhol legyen is, megvannak a maga iratlan törvényei, sajátos normái. Az albérletben lakó egészségügyi asszisztensnő minden lépéséről legalább a fél város tud, az egyik orvos másnap tíz helyről hallotta vissza pezsgős vacsoráját. A lányok szoknyája itt csak milliméterekkel rövidülhet, ha valamelyik ifjú szakállt merne növeszteni, ki tudja, mi történne. A ruházatára sokat adó, mindig elegáns értelmiségi a község szerint „selyemfiú“, akiktől óvni kell a fiatal férjhezadandó lányokat. A kisváros mindig szenzációéhes, mert nagy dolgok ritkán történnek, felnagyítják hát a kicsiket. Persze, egy jól sikerült színházi estét is megvitatnak, de ilyen ritkán van. Bárki mondhatja: ezek a jelenségek nagyvárosban is fellelhetők. De ameddig egy ifjú excentrikus öltözködése csak kis közösség (család, barátok, közeli ismerősök) körében válhat szóbeszéd tárgyává, addig kisvárosban, ahol — kis túlzással — mindenki ismer mindenkit, ilyen jelenség általános feltűnést kelt. És ami még több: egzisztenciális problémává is nőhet! Mert az a lány, aki egymást követő két estén más-más férfival (isten őrizz, hogy házas legyen az egyik is!) sétál végig a főúton, már veszélyezteteti jóhírért. Aki pedig fittyet hány a „közvéleményre“, előbb-utóbb továbbállhat.

A kisközösségek életébe nehéz a bepillantás. A munkahelyen — iskola, kórház vagy üzem — született kapcsolatok barátságga fejlődhetnek. Két-három család összejár, együtt kártyáznak vagy beszélnek meg mindazt, amiről a munkahelyen nem eshet szó. A közös kirándulások is összetarthatják ezeket a kisközösségeket. Különböző értelmiségi foglalkozásúak között a rendszeres találkozás lehetősége nagyon mérsékelt. Nincs az értelmiségiek számára berendezett klub (mások számára sem nagyon van), ahol egy feketekává mellett elbeszélgethetnének. A vita, a nézetek kicserélése az emberi kapcsolatok egyik legfontosabb, leggyakoribb, legegységesebb jelensége, értelmiségiek esetében egyenesen létkérdés. Egészséges interperszonális kapcsolatok hiánya magányosságot, betokosodást, elszürkülést, elidegenedést szülhet. Itt is a művelődési ház hiányát érezzük.

*

A megyésítés után Gyergyószentmiklós és a Gyergyói-medence nagyközségei között megszűnt a „hivatalos“ viszony. A megyeközpont Csíkszeredán van, az igazgatószolgálati szervek (bíróság, ügyészség) Maroshévízen. Ebben az esetben jogosnak, sőt logikusnak tűnik a kérdés: milyen funkciója van (maradt) a városnak mint tájközpontnak? És itt nemcsak gazdasági kapcsolatokra gondolunk, bár Gyergyó esetében ezek is sajátosságok. Hiszen jó néhány község területét és lakóinak számát tekintve (Ditró, Alfalu), alig marad el Gyergyószentmiklós mögött. De a város nemcsak ellátási, felvásárlási centrum. Ezeket a funkciókat jórészt már maga a község is ellátja. A községek szellemi élete azonban jóval a városé mögött marad. Hiányzik a folyamatos művelődés lehetősége. A könyvek, folyóiratok később, lényegesen kevesebb példányszámban jutnak el a községi üzletekbe, könyvtárakba. A falun élő tanár elfoglaltabb, mint városi kollégája. Nemcsak a munkahely kíván többet tőle, hanem az öngondozás (lakás, étkezés, tisztálkodás) is a kedvezőtlenebb körülmények miatt időigényesebb. Ezért a vidéken élő értelmiség joggal várhatja el a városától, hogy az szellemi otthon biztosítson neki. 10—20 km ma már nem távolság, a gyergyói községek értelmiségiei — orvosok, pedagógusok, agrármérnökök — akár naponta „beruccanhatnak“ a városba. De a jól ellátott üzleteken, addig még nem látott filmen, könyvújdonságon kívül mit találhatnak még?

Bejövünk, szétnézünk, beugrunk valamelyik barátunkhoz, s ha otthon találjuk, és van ideje is, elbeszélgetünk egy kicsit — mondta szárhegyi tanár barátom.

Nincs szervezett helyiség (restellek ismét klubot írni), ahová elmehetne, ahol társaságot lelne, szakmatársakkal találkozhatna, s — horribile dictu — feketekává vagy pepsi mellett gondjait megbeszélhetné, ösztönzést, eszközöket találna általános művelődéséhez. Ilyen „intézmény“ megszüntethetné (hogy csökkentené, az biztos) a vidéki értelmiség elszigetelődését a városától.

A Gyergyói-medence egyetlen városáról beszélünk. Nemcsak lakóinak kell civilizált otthon, megélhetési és fejlődési lehetőséget nyújtania, hanem elengedhetetlenül szükséges: legyen a vidéknek is eleven irányító központja, ahonnan értelem, tudás, kultúra sugárzik szét, ahol biztatást kap a jóra, szépre való törekvés, legyen tükör, amely összegyűjti és láttatja Gyergyó szorgalmas népének múltját, jelenét, s felvillan benne a jövő képe is. Város és tájközpont. E kettő dialektikus egysége biztosítja a harmonikus fejlődést, az egész medence gazdasági, kulturális előrehaladását.

Kassay Miklós